

УДК 336.6

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-4-16>**Чмир Т.С.**аспірантка кафедри економіки
Класичного приватного університету

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО КІЛЬКІСНОЇ ОЦІНКИ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена проблемі науково-методичних підходів до кількісної оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. Надано визначення та розглянуто принципи діагностики рівня фінансової безпеки. Проаналізовано наявні вітчизняні та закордонні методики оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, виявлено їх переваги та недоліки. Зазначено, що для надання комплексної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта господарської діяльності необхідним є розроблення єдиного підходу. Акцентовано увагу на тому, що від адекватної й об'єктивної діагностики та оцінки фінансової безпеки підприємства залежить прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо його фінансового стану; виявлення, мінімізація впливу та нейтралізація реальних і потенційних загроз; визначення конкретних напрямів підвищення рівня фінансової безпеки підприємства.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, оцінка фінансової безпеки, діагностика фінансової безпеки, методики оцінки рівня фінансової безпеки, підхід на основі дослідження грошових потоків, підхід на основі оцінки фінансової стійкості підприємства, методи прогнозування банкрутства, індикаторний підхід, ресурсно-функціональний підхід, інтегральна оцінка.

Статья посвящена проблеме научно-методических подходов к количественной оценке уровня финансовой безопасности предприятия. Дано определение и рассмотрены принципы диагностики уровня финансовой безопасности. Проанализированы существующие отечественные и зарубежные методики оценки уровня финансовой безопасности предприятия, выявлены их преимущества и недостатки. Указано, что для предоставления комплексной оценки уровня финансовой безопасности субъекта хозяйственной деятельности необходимой является разработка единого подхода. Акцентируется внимание на том, что от адекватной и объективной диагностики и оценки финансовой безопасности предприятия зависит принятие обоснованных управленческих решений относительно его финансового состояния; выявление, минимизация влияния и нейтрализация реальных и потенциальных угроз; определение конкретных направлений повышения уровня финансовой безопасности предприятия.

Ключевые слова: финансовая безопасность предприятия, оценка финансовой безопасности, диагностика финансовой безопасности, методики оценки уровня финансовой безопасности, подход на основе исследования денежных потоков, подход на основе оценки финансовой устойчивости предприятия, методы прогнозирования банкротства, индикаторный подход, ресурсно-функциональный подход, интегральная оценка.

In the article, it is pointed out that the successful operation and development of the enterprise is impossible without providing a sufficient level of financial security. Five levels of financial security of the enterprise are given: absolute, normal, unstable, critical, crisis. The definition of the diagnosis of finan-

cial security level as its significant component is given. Principles of assessment of the level of financial security of the enterprise are considered. Various methods of assessment of financial security level of the enterprise are analysed. It is noted that the methods of assessing financial security level of the enterprise are divided into two groups: traditional and non-traditional. After examining the professional literature on this issue, it is possible to allocate the following main groups of approaches to diagnosis of financial security level of the enterprise: based on the analysis of cash flows, based on the assessment of financial stability of the enterprise, based on the methods of forecasting bankruptcy, based on the financial performance indicators, based on the resource-functional approach, based on the definition of integrated indicators. According to the methodology based on the analysis of cash flows, the assessment of the financial security of the enterprise is grounded on the study of the indicator of net cash flow in the context of types of financial and economic activities of the enterprise with the help of the developed dynamic matrix of financial balance. The method based on the assessment of the financial stability of the enterprise provides an assessment of financial security through the analysis of financial stability, the degree of which depends on the adequacy of working capital (owned or borrowed) for the implementation of production and marketing activities. The use of methods of forecasting bankruptcy allowed to determine the extent of the crisis at the enterprise, comparing the values of the integral indicators with defined limit values (models of Altman, Springate, Fulmer, Chesser, Fox, Seifullin and Kadykov, etc.). The level of financial security of a company according to the indicator approach is evaluated based on a comparison of actual values of financial security with indicators (threshold selected indicators). The resource-functional approach is based on an assessment of the sufficiency of financial resources for working capital and also on the evaluation of the functions (collateral high financial efficiency of a company, its financial stability and independence). The integrated method involves the synthesis of financial indicators in complex designs. In addition to the methods considered to assess the level of financial security of the enterprise, others can be used: point method, program method, ranking method, etc. The need to develop a common methodology for the assessment of the financial security of enterprises considering their ownership and branch features of their functioning is pointed out.

Keywords: financial security of enterprise, assessment of financial security, diagnostics of financial security, methods of assessment of financial security level, cashflow-based approach, approach based on financial stability evaluation, bankruptcy forecasting methods, indicator approach, resource-functional approach, integrated assessment.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах трансформації та динамічного розвитку як світової, так і національної економіки змінюються особливості здійснення бізнесово-господарської діяльності. Для забезпечення конкурентоспроможності та стабільності підприємства змушені постійно пристосовуватися до змін зовнішнього середовища, що впливає і на внутрішнє середовище суб'єкта підприємницької діяльності.

Отже, актуальності набуває проблема фінансової безпеки підприємства – певного механізму забезпечення ефективності та стабільності фінансової системи суб'єкта підприємства під час організації раціонального використання фінансових ресурсів та використання захисних фінансових інструментів у разі виникнення будь-яких загроз (з боку зовнішнього або внутрішнього середовища).

Забезпечення належного рівня фінансової безпеки суб'єкта господарської діяльності неможливе без здійснення та проведення оцінки й діагностики її рівня, що включає аналіз фінансового стану, дослідження фінансових відносин і руху фінансових ресурсів у процесі бізнесово-господарської діяльності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий підхід до визначення сутності діагностики фінансового стану підприємства, підходів до її здійснення розглядається у працях

таких науковців, як В.В. Лук'янова, А.О. Єпіфанов, О.О. Гетьман, Ю.С. Копчак, О.А. Сметанюк, В.П. Москаленко, О.Л. Пластун, С.В. Приймак, С.С. Черниш та ін. Проблемами кількісного підходу до оцінки фінансової безпеки підприємства займалися такі вчені-економісти, як О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко, К.С. Горячева, С.Н. Ілляшенко, І.О. Бланк, І.А. Александров, О.А. Орлова, А.В. Половян.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на кількість та різноплановість наявних наукових праць, присвячених діагностиці фінансової безпеки підприємства, більшість із них є фрагментарними та недосконалими, тому низка питань, пов'язаних із кількісною оцінкою фінансової безпеки суб'єкта підприємства, потребують подальшого дослідження. Слід зазначити, що сьогодні відсутні єдина методика щодо оцінки рівня фінансової безпеки підприємства та інформаційно-аналітичне забезпечення такої оцінки, а також не визначено систему критеріїв та коефіцієнтів, за якими вона повинна здійснюватися.

Мета статті полягає у визначенні сутності та принципів проведення оцінки та діагностики рівня фінансової безпеки підприємства, дослідженні та систематизації науково-методичних підходів до кількісної оцінки фінансової безпеки підприємства, визначенні їх переваг та недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Забезпечення фінансової стабільності та економічного зростання є основним завданням будь-якого підприємства, адже від ефективності фінансової діяльності прямо пропорційно залежить і ефективність всіх аспектів та сфер діяльності суб'єкта підприємницької діяльності.

За сучасних умов економіки підприємство функціонує в досить ризиковому середовищі під впливом зовнішніх (макро- та мікро-) та внутрішніх чинників, часто цей вплив є або за несприятливих обставин може стати негативним. Все це зумовлює значущість проблеми забезпечення адекватного рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності.

Фінансова безпека підприємства є досить складною системою, що включає певний набір внутрішніх характеристик, спрямованих на забезпечення ефективності використання матеріальних, трудових, інформаційних і фінансових ресурсів [10, с. 168].

Огляд наукової економічної літератури дає змогу виділити п'ять рівнів фінансової безпеки підприємства:

- абсолютний (для функціонування підприємству досить власних оборотних коштів);
- нормальний (підприємство обходиться власними джерелами формування запасів і покриття затрат);
- хитливий (підприємству недостатньо власних оборотних коштів, потребується залучення середньо- та довгострокових позик та кредитів);
- критичний (крім власних оборотних коштів, середньо- та довгострокових позик та кредитів, підприємство залучає й короткострокові);
- кризовий (підприємство знаходиться на межі банкрутства) [8, с. 247].

Функціонування системи забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарської діяльності забезпечується її складовими елементами-підсистемами, основними з яких є діагностика та оцінка рівня фінансової безпеки.

Діагностика діяльності підприємства в системі його фінансової безпеки – це системний аналіз середовища його функціонування за допомогою взаємозалежних та взаємодоповнюючих показників, які відображають стан використання потенціалу підприємства та оцінку рівня безпеки [5, с. 146].

Отже, під час проведення діагностики фінансової безпеки суб'єкта підприємства визначаються сутність та особливості проблем у діяльності підприємства на основі системного аналізу причин та факторів їх виникнення, рівень ризиків та методи їх нейтралізації.

Слід зазначити, що оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства повинно базуватися на певних принципах (табл. 1) [2].

Проведення діагностики передбачає певний набір інструментів та методів. Аналіз методів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, наведених у науковій літературі, дав змогу виділити такі групи методик, як традиційні та нетрадиційні (рис. 1).

Водночас наявні методичні підходи можна поділити на дві великі групи: ті, що призначені для оцінки рівня фінансової безпеки загалом по підприємству, та ті, що спрямовані на оцінку окремих складників фінансової безпеки.

Науковцями-економістами сформульовані різноманітні методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, які можна класифікувати за такими ознаками (табл. 2) [1, с. 3].

Аналіз фахової літератури з цього питання дає можливість поділити методики визначення рівня фінансової безпеки підприємства на такі групи:

- на основі дослідження грошових потоків;
- на основі оцінки фінансової стійкості підприємства;
- на основі методів прогнозування банкрутства;
- на основі фінансових показників-індикаторів;
- на основі ресурсно-функціонального підходу;
- на основі визначення інтегральних показників [9].

За першою методикою оцінка фінансової безпеки підприємства здійснюється на основі дослідження показника чистого грошового потоку в розрізі видів фінансово-господарської діяльності підприємства за допомогою розробленої матриці динамічної фінансової рівноваги. Проблема оцінки фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності за цією методикою досліджувалася в працях таких науковців, як Л.О. Лігоненко, Г.В. Ситник, В.І. Головка, Г.В. Мисак, А.Д. Шеремет та ін. Цей підхід є доволі вузьким і зазвичай використовується для визначення оперативних цілей [9].

Друга методика була запропонована С.М. Ілляшенко та передбачає оцінку фінансової безпеки підприємства на основі аналізу фінансової стійкості, ступінь якої залежить від достатності оборотних коштів (власних чи запозичених) для здійснення виробничо-збутової діяльності.

Головний недолік цього підходу полягає у врахуванні лише платоспроможності підприємства, отже, неохоплено залишається низка аспектів фінансової діяльності (ділова активність і рентабельність), що може привести до відхилень та похибок під час визначення рівня фінансової безпеки [9].

До методів прогнозування банкрутства, за допомогою яких здійснюють аналіз фінансової безпеки підприємств, належать:

1) модель Альтмана – проста в розрахунках

та може бути застосована під час проведення зовнішнього аналізу на основі бухгалтерського балансу;

2) модель Таффлера – оцінює відношення

Рис. 1. Методики оцінки рівня фінансової безпеки підприємства [7, с. 32]

Таблиця 1

Принципи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства

Принцип	Характеристика принципу
Кількісне вираження	Показники оцінки рівня фінансової безпеки підприємства повинні мати кількісне вираження для можливості подальшого зіставлення. За творчого підходу можна виразити кількісно майже всі показники діяльності підприємства в нерозривному зв'язку з їхньою якісною характеристикою
Доступність	Звертається увага на метрику необхідних показників. Це такі показники діяльності, які не були зафіксовані в минулому і які побачили світ лише завдяки процесу розроблення системи показників. Фактично необхідні показники можуть указувати на те, що в наш час жоден із показників, що покликаний характеризувати процес, некерований
Збалансованість	Необхідно контролювати зв'язки між показниками в системі, щоб унаслідок поліпшення одних показників не отримати катастрофічне погіршення інших
Дохідливість	Кінцевою метою має бути створення системи показників, що спонукає до дій. Цього буде важко досягти, якщо вона буде не зрозумілою для користувачів. Коли виконавці не будуть знати, добре чи погано мати високе число значення цього показника, то такий показник, можливо, треба змінити або виключити зі системи
Релевантність	Показники в системі мають точно відображати процес або мету, які необхідно оцінити. Таку перевірку можна провести, визначаючи можливості діяти на основі цього показника
Наявність загального визначення	Можливо, система показників діяльності підприємства буде містити низку вузькоспеціальних показників, і це буде виправдано його особливостями. Проблеми виникають тоді, коли до системи включають показники з розпливчастими визначеннями або взагалі без визначень

Класифікація методичних підходів до оцінки фінансової безпеки підприємства

Класифікаційна ознака	Види методичних підходів
Залежно від інформаційного забезпечення	– кількісні; – якісні.
Залежно від методики визначення оціночних показників	– агрегатний; – індикаторний; – інтегральний; – рівноважний; – беззбитковий.
Залежно від глибини дослідження	– фундаментальні; – експрес-методи.
За можливістю розроблення управлінських рішень	– одномоментні; – стратегічні.
За способом формування кінцевих результатів оцінки фінансової безпеки	– математичні; – графічні.

прибутку, оборотних активів, зобов'язань та виручки до суми активів, може бути застосована для зовнішнього діагностичного аналізу;

3) модель Спрінгейта – була створена для оцінювання кредитоспроможності підприємств, показує достатній рівень надійності прогнозу;

4) модель Р. Ліса – визначає змінні величини за даними балансу, що дає змогу використовувати її для зовнішнього експрес-аналізу;

5) модель Сайфуліна-Кадикова – включає змінні, що характеризують різні аспекти діяльності підприємства [6, с. 2–3].

Незважаючи на переваги цих моделей, розроблених для прогнозування банкрутства, їх застосування для вітчизняних підприємств є проблемним, оскільки вони побудовані на основі вивчення поведінки компаній в умовах західного розвитку. Розглянуті моделі можуть бути прийнятними під час уточнення набору та критеріальних значень показників (температура інфляції, фази виробничого циклу, фондо-, енерго- і трудомісткість виробництва, продуктивність праці, рівень розвитку українських акціонерних підприємств і фондового ринку) та їх адаптації до сучасних умов розвитку вітчизняної економіки.

Четвертій методикі дотримуються Ю.Б. Кракос, Р.О. Разгон, Д.О. Ковальов, Т.І. Сухоруков, В.Л. Тамбовцев, О.І. Барановський, М.А. Бендиков, І.А. Ігнат'єва, які розглядають фінансову безпеку підприємства як комплексну величину, оскільки вона досліджує декілька складників (ефективність управління підприємством, платоспроможність і фінансову стійкість, ділову та ринкову стійкість, інвестиційну привабливість). Для кожного складника фінансової безпеки підприємства за допомогою експертів потрібно підібрати індикатори, які найточніше відображають цей складник, а також визначити критерії його оцінювання.

Цей метод націлений на комплексну оцінку фінансової безпеки підприємства, але виникає

проблема, пов'язана із суб'єктивністю оцінки під час експертного опитування. Дискусійним залишається й перелік структурних складників та методи визначення рівня безпеки як за окремими елементами, так і її загального рівня [9].

За ресурсно-функціонального підходу оцінку рівня фінансової безпеки пропонується здійснювати за кожним функціональним складником фінансової безпеки (бюджетний, грошово-кредитний, валютний, банківський, інвестиційний, фондовий, страховий), а потім визначити інтегральний показник експертним шляхом. Цей підхід досліджували такі науковці, як Б.В. Губський, Л.О. Матвійчук, Д.В. Ковальов, І.Л. Плетнікова, С.Ф. Покропивний, Є.О. Олейников.

Ресурсно-функціональний підхід до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства є досить широким. Основними перевагами цього підходу є всеосяжність і комплексний характер, тобто комплексне врахування більшості характеристик фінансової безпеки підприємства, а також простота інтерпретації результатів оцінки. Проте спроба охопити всі функціональні складники діяльності підприємства приводить до зниження точності й достовірності оцінки. Негативним боком цього підходу є відсутність конкретизації факторів щодо підприємств різних галузей, що ускладнює вибір функціональних складників для оцінювання.

Доцільним є використання цього методу не тільки для характеристики рівня фінансової безпеки підприємств реального сектора економіки, але й для визначення ефективності використання ресурсного потенціалу [11, с. 26].

У практичній діяльності оцінку фінансової безпеки підприємства проводять за кожним функціональним складником фінансової безпеки, а потім експертним шляхом визначають інтегральний показник.

Поширеності у використанні набула інтегральна методика оцінки рівня фінансової

безпеки підприємства, що передбачає синтезування фінансових показників-індикаторів у комплексні конструкції [3, с. 45]. Отже, в інтегральній методиці основою є використання коефіцієнтного методу, тобто розрахунок відносних показників на основі даних статистичної фінансової звітності. Сутність та особливості інтегральної методики оцінки рівня фінансової безпеки підприємства розглядається в працях таких науковців, як Л.П. Гомілко, О.А. Кириченко, А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський, І.В. Кудря.

Недоліком цієї методики є відсутність нормативних значень більшості використовуваних фінансових показників та ігнорування факту зміни величин відносних коефіцієнтів у динаміці, що може привести до неправильного інтерпретування. Також під час використання інтегральної методики не враховуються показники, які характеризують грошові потоки підприємства (надходження і витрати грошових ресурсів).

За іншою класифікацією усі запропоновані методики визначення фінансової безпеки підприємства можна поділити на три великі групи:

I група – ті, що пропонують оцінювати рівень фінансової безпеки як складник економічної безпеки підприємства;

II група – ті, що пропонують оцінювати рівень фінансової безпеки на основі визначення загального стану фінансової діяльності підприємства;

III група – ті, що пропонують визначати інтегральний показник фінансової безпеки підприємства [4, с. 330].

Окрім вищезазначених методик оцінки та діагностики рівня фінансової безпеки підприємства, вченими-економістами використовувалися й інші підходи до кількісного оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва: бальний метод, програмно-цільовий підхід, метод ранжування та інші.

Висновки. Отже, огляд економічної літератури дає змогу дійти висновку про відсутність єдиної методики кількісної оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. Проблема методичного забезпечення проведення діагностики рівня фінансової безпеки підприємства залишається актуальною, незважаючи на велику кількість наявних методів та підходів. Наявні методики, як вітчизняні, так і закордонні, мають низку певних переваг та недоліків. Для надання комплексної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта господарської діяльності необхідним є розроблення єдиного підходу. Для вирішення цієї проблеми потрібно визначити складники фінансової безпеки підприємства, систему індикаторів для визначення їх стану, нормативні значення для аналізованих коефіцієнтів та розробити механізм визначення рівня фінансової безпеки підприємства з урахуванням впливу зовнішнього середовища. Адже від адекватної й об'єктивної діагностики та оцінки фінансової безпеки підприємства залежить прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо його фінансового стану; виявлення, мінімізація впливу та нейтралізація реальних і потенційних загроз; визначення конкретних напрямів підвищення рівня фінансової безпеки підприємства.

Список використаних джерел:

1. Власюк В.Є., Гордієнко К.О., Пшенична А.О. Оцінка ймовірності банкрутства вітчизняних підприємств (на прикладі ПАТ «Комбінат «Тепличний»). Економіка і суспільство. 2017. Вип. 12 С. 68–72.
2. Жихор О.Б., Куценко Т.М. Економічна безпека: навчальний посібник. Харків: ХІБС УБС НБУ, 2013. 144 с. URL: http://pidruchniki.com/84413/ekonomika/metodichni_pidhodi_kriteriyi_otsinki_ekonomichnoyi_bezpeki_pidpriyemstva (дата звернення: 22.06.2018).
3. Іщенко Н.А., Грешнікова М.О. Теоретико-методичні засади оцінки фінансового стану підприємства. Наукові записки. 2014. Вип.15. С. 42–46.
4. Матвійчук Л.О. Методи визначення рівня фінансової безпеки підприємства. Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки». 2010. № 4 (54). С. 330–332.
5. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посібник. Львів, 2011. 380 с.
6. Москаленко В.М. Характеристика методів та моделей діагностики кризового стану підприємства. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2012. Вип. 22, ч. II. С. 1–6.
7. Рета М.В., Іванова А.О. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. Вісник НТУ «ХПІ». Серія «Технічний прогрес і ефективність виробництва». 2013. № 21 (994). С. 29–37.
8. Рзаєва Т.Г., Бондар Г.А. Підходи та показники оцінки фінансової безпеки підприємства за умов конкурентного середовища. Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2015. № 2. Т. 2. С. 246–251
9. Сусіденко О.В. Фінансова безпека підприємства: теорія, методи, практика: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 128 с. URL: http://pidruchniki.com/2015080265830/finansii/analiz_metodiv_otsinki_finansovoyi_bezpeki_pidpriyemstva (дата звернення: 21.06.2018).

10. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання / С.М. Фролов, О.В. Козьменко, А.О. Бойко та ін.; за заг. ред. С.М. Фролова. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 332 с.
11. Шило Ж.С. Конспект лекцій з дисципліни «Технологія діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки» для студентів спеціальності 8.18010014 «Управління фінансово-економічною безпекою». Рівне: НУВГП, 2014, 49 с.